

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.1>

КРИХОВЕЦЬКИЙ І.З.

**УКРАЇНСЬКІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕЧІЇ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТ.
ТА ЇХНЯ СЕЙМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

**UKRAINIAN SOCIO-POLITICAL CURRENCIES OF GALICIA
OF THE XIX CENTURY AND THEIR SEY ACTIVITIES**

У статті розкриваюся особливості становлення та еволюції трьох суспільно-політичних течій Галичини – русофільської, народовської та радикальної. Аргументовано, що, хоча перші суспільно-політичні течії Галичини сформувалися у 1848–1849 рр., їх організаційне і структурне оформлення відбулося зі створенням Галицького сейму у 1861 р. Так русофіли сформували власну політичну організацію «Руська Рада», а народовці чітко задекларували про свою програму дій, спрямовану на досягнення політичного консенсусу з поляками і відкритий лібералізм до імперської влади. Відповідно, до межі 1870–1880-х рр. у Галичині домінували дві політичні сили – русофіли та народовці. У той час починає формуватися нова суспільно-політична течія, довкола якої об'єднувалася радикально налаштована молодь – радикали. Критичні розбіжності між русофілами та народовцями сформувалися саме під впливом діяльності Галицького сейму, адже народовці, представляючи молоде покоління галицького політикуму, були готові йти на ситуативні компроміси з польською сеймовою більшістю, що абсолютно заперечували русофіли. Характерно, що на момент свого створення та ідеологічного оформлення ані русофіли, ані народовці у 1860–1880-х рр. не були готові до самостійної політичної діяльності. Встановлено, що русофіли, народовці та радикали були представниками трьох різних поколінь українських політиків. Це впливало на їхній світогляд, рівень праворозуміння і навіть методи політичної діяльності. Можна простежити певну тенденцію, що в період із 1860-х до 1890-х рр. у русофілів було більше спільного з народовцями, а після 1890 р. народовці відстоювали ідеали, які сповідувалися радикалами. Створений 1861 р. Галицький сейм сприяв налагодженню співпраці між представниками українських суспільно-політичних течій, що мало місце напередодні та під час сеймових виборів. З іншого боку, сеймова діяльність вказала на критичні розбіжності між згаданими політичними силами, сприяла політизації національного руху.

Ключові слова: Галичина, Австрійська імперія, Галицький сейм, народовці, русофіли, радикали.

The article reveals the peculiarities of the formation and evolution of the three socio-political currents of Galicia – Russophile, populist and radical. It is argued that although the first socio-political currents of Galicia were formed in 1848–1849, their organizational and structural design took place with the creation of the Galician Sejm in 1861. Thus, the Russophiles formed their own political organization («Russian Council»), and the populists clearly declared their program action aimed at reaching a

political consensus with the Poles and open liberalism to imperial power. Accordingly, to the limit of 1870–1880. Two political forces, the Russophiles and the Narodniks, dominated Galicia. At that time, a new socio-political current began to form, around which radical youth – radicals – united. Critical differences between Russophiles and populists were formed precisely under the influence of the Galician Sejm, because the Narodniks, representing the young generation of Galician politicians, were ready to make situational compromises with the Polish Sejm majority, which was completely denied by Russophiles. It is noteworthy that at the time of its creation and ideological design, neither Russophiles nor populists in the 1860s and 1880s were ready for independent political activity. It has been established that Russophiles, populists and radicals were representatives of three different generations of Ukrainian politicians. This affected their worldview, level of legal understanding and even methods of political activity. One can trace a certain tendency that in the period from the 1860s to the 1890-s the Russophiles had more in common with the Narodniks, and after 1890 the Narodniks defended ideals that were close and professed by the radicals. Established in 1861, the Galician Sejm contributed to the establishment of cooperation between representatives of Ukrainian socio-political currents, which took place on the eve and during the Sejm elections. On the other hand, the Sejm's activities pointed to critical differences between the mentioned political forces and contributed to the politicization of the national movement.

Key words: *Galicia, Austrian Empire, Galician Sejm, populists, Russophiles, radicals.*

Постановка проблеми. Входження українських земель до складу імперії Габсбургів збіглося з реформами в дусі освіченого абсолютизму останньої третини XVIII ст. Ліквідація особистої залежності селян, освітня й особливо релігійна реформа стали вагомою передумовою для активізації українського руху, керівний провід у якому займало духовенство. Навіть слабкий соціально-економічний розвиток Східної Галичини, де більшість становили українці, не був перешкодою до активізації українського національного руху. Вся перша половина XIX ст. стала часом національно-культурного відродження, коли центрами національного відродження українців спершу був Перемишль, а з 1830-х рр. – Львів. Під час загальноєвропейської революції «Весна народів» 1848–1849 рр. було сформовано передумови для політизації українського національного руху, а створена у травні 1848 р. Головна Руська Рада задекларувала чітку політичну програму дій, яка передбачала поділ Галичини за національно-територіальною ознакою та надання українській частині (Східній Галичині з центром у Львові) широких національно-політичних і культурних прав.

Під час революції чітко виокремилося чотири основні течії в українському національному русі: австрофільська, русофільська, полонофільська та українофільська. Кожна з них представляла традиційний світогляд, що домінував серед галичан і був виразником історичної пам'яті.

Загалом для досліджуваного нами періоду – другої половини XIX – початку XX ст. – для галичан була властивою наявність трьох політичних течій: русофільської (москвофільської), народовської та радикальної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана проблема досить активно вивчається українськими правниками та істориками права. Закономірним є певний регіоналізм вивчення питання розвитку суспільно-політичних течій Галичини та інтерес до цієї проблеми науковців зі Львова й Івано-Франківська. Однак упродовж останніх років посилюється інтерес до цієї проблеми, що насамперед пов'язано з вивченням історико-правових традицій національного державотворення.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці українських учених: О. Аркуші, М. Драгоманова, Л. Ілина, В. Кудлач-Мельник, К. Левицького, М. Мудрого, І. Райківського, О. Салтовського, І. Франка, Б. Янишина та інших.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення ступеня впливу Галицького сейму на еволюцію основних суспільно-політичних течій галицьких українців другої половини XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Хоча перші суспільно-політичні течії Галичини сформувалися у 1848–1849 рр., їх організаційне і структурне оформлення відбулося зі створенням Галицького сейму у 1861 р. Так русофіли сформували власну політичну організацію «Руська Рада», а народовці чітко задекларували свою програму дій, спрямовану на досягнення

політичного консенсусу з поляками і відкритий лібералізм до імперської влади. Відповідно, до межі 1870–1880-х рр. у Галичині домінували дві політичні сили – русофіли та народовці. У той час починає формуватися нова суспільно-політична течія, довкола якої об'єднувалася радикально налаштована молодь – радикали. У цьому плані русофіли були представниками релігійно-монархічних політичних кіл, що опиралися на культурні традиції середньовіччя, історичне минуле староруського «архетипу» та були виразними консерваторами в політичному плані. Натомість народовці сформувалися під впливом культурної експансії Наддніпрянської України та прагнули консолідації української нації на всьому етнічному просторі по обидві сторони австро-російського кордону [3, с. 78]. Стосовно радикалів, то це були представники нового покоління галичан, які почали формуватися як результат неспроможності народовців та москвофілів досягнути бажаних результатів у сфері розширення національно-культурних прав українців. Заслугою цього молодого руху стало те, що вони найшвидше усвідомили необхідність у партійному оформленні, що і відбулося у 1890 р. у Львові.

Першою і найбільш масовою політичною течією Галичини була русофільська. Ми погоджуємося із твердженням В. Кудлач-Мельник, що витoki галицького русофільства сягають перших десятиліть XIX ст. [4, с. 12]. Причина появи цієї течії зумовлювалася змістом українського національного руху і його мовно-культурною спрямованістю. Формування русофільства відбувалося як протест проти колонізації та онімечення українців Галичини, а тому закономірно спрямовувалися погляди на Схід. Тому для русофілів як мовно-літературної течії було властивим вживання в побуті та пропаганда російської літературної мови, зацікавлення культурним життям Росії, а згодом і бажання сформувати єдине державне утворення. Русофіли домінували в сеймовому представництві до кінця 1870-х рр.

У плані формування правової складової частини русофільської течії та виокремлення ідеологічних рис демонстрація «сили» Росією та акцентування останньої на підтримці ідей слов'янофільства, панславізму мали вагомий вплив на правосвідомість галичан середини XIX ст. Більше того, галичани у пошуках власних політичних і світоглядних переконань часто звертали увагу на Наддніпрянщину, що була складовою частиною Російської імперії. Окрім того, протистояння з поляками було безпосереднім каталізатором українського національного руху.

Доцільно також зауважити, що русофільство пройшло тривалу і чітку еволюцію як світоглядних переконань, так і політичного характеру. Ця трансформація відобразилася навіть на розумінні самого русофільства. Загалом можна сформувати чітку послідовність понять: «старорусинство» – «русифільство» – «москвофільство». При цьому межа між двома останніми поняттями мінімальна. Відмінність тільки у тому, що москвофіли отримували фінансову допомогу з боку Петрограду і не приховували своїх проросійських поглядів. Натомість старорусини і русофіли вели пошук оптимальної моделі правосвідомості, яка можна забезпечити національну та політичну самоідентифікацію галицьких українців. Тобто у 1848–1860-х рр. русофільство формувалося як світоглядна протидія чимраз зростаючій колонізації і було першою спробою організувати активні політичні сили галицького українства.

Стосовно народовської суспільно-політичної течії, то її витoki також сягають 1848–1849 рр., але до 60-х рр. XIX ст. вони діяли разом із русофілами. Формально ідеологом галицького народовства можна вважати ідейного лідера «Руської трійці» М. Шашкевича. Оцінюючи його вплив на політичну свідомість галичан другої половини XIX ст., К. Левицький писав, що М. Шашкевич «кинув між нас світло національної свідомості і пробудив почуття одноцілості всього українського народу» [149, с. 7–9]. Згідно із твердженням К. Левицького, початком формування народовської течії, так само, як і русофільської, є 1848 р. Характеризуючи ідеологічний вплив згаданого М. Шашкевича, він писав, що «його заповіт підняли народовці з 1848 року, кладучи перші основи до національної будівлі» [5, с. 7–9].

Критичні розбіжності між русофілами та народовцями сформувалися саме під впливом діяльності Галицького сейму, адже народовці, представляючи молоде покоління галицького політикуму, були готові йти на ситуативні компроміси з польською сеймовою більшістю, що абсолютно заперечували русофіли. Відповідно, формування у стінах сейму групи Ю. Лаврівського та його угодовська ініціатива з поляками у 1869–1871 рр. стали початком виокремлення народовців як окремої суспільно-політичної течії. У той час між русофілами та народовцями сформувалися основні ідеологічні відмінності, що збереглися і до початку XX ст. Перші асоціювали себе як історична партія і постійно апелювали до минулого Київської Русі та Галицького князівства, тоді як народовці опиралися на історію власного народу, яку вони виводили з часів козацтва [9, с. 90].

З іншого боку, створення у 1861 р. Галицького сейму та виборчі кампанії до нього сприяли консолідації українського національного руху, а тому відбувалося зближення русофілів та народовців, які тільки разом могли отримати достатню кількість посольських мандатів та ефективно конкурувати з поляками. Такі виборчі союзи мали місце до 1890-х рр. Окрім того, молоде покоління народовців, так само, як і русофіли, орієнтувалися на національно-політичні ідеали, що формувалися в Наддніпрянщині, зокрема підтримували тісні стосунки із представниками громадівського руху. Спільною для обох течій була теза про належність галицьких русинів до 18-мільйонного українського («малоруського») народу, окремого від польського та російського [6, с. 161]. Цю тезу запропонував, ще в часи «Весни народів» Я. Головацький.

Цікавим є факт того, що польський політикум Галичини почав підтримувати народовців як єдину силу, що могла сформувати альтернативу русофілам, а тому в часи діяльності сейму мали місце кілька угодовських акцій, які у разі співпраці українців та поляків передбачали взаємовигідні зміни у внутрішньополітичному, культурному та освітньому розвитку Галичини.

Характерно, що на момент свого створення та ідеологічного оформлення ані русофіли, ані народовці у 1860–1880-х рр. не були готові до самостійної політичної діяльності. Перші розуміли ініціативи поляків із підтримки народовців як бажання «розсварити русинів», а другі у порозумінні бачили можливість легально і з правового погляду відстояти власні національно-культурні інтереси.

Показово, що, з одного боку, русофіли зазнавали тиску з боку польської адміністрації Галичини та офіційної імперської влади, а з іншого – відчували підтримку від місцевої української інтелігенції, яка розчарувалася в політиці Відня стосовно поступок на користь поляків та бажання останніх налагодити стосунки з народовцями.

Останні десятиліття ХХ ст. стали часом посилення впливу народовців на національний провід. За словами М. Мудрого та О. Аркуші, для того часу була характерною зміна система австро-польсько-українських відносин, які в українському русі відображалися через трансформацію правових поглядів греко-католицької церкви, що остаточно відмовилася від ідей русофільства та підтримала на парламентських виборах 1885 р. народовців [1, с. 243–244]. Останні остаточно відмовилися від співпраці з русофілами, оскільки це було своєрідним гальмом для їхньої внутрішньої еволюції [1, с. 245]. Саме з початком роботи нової сеймової каденції 1890 р. розпочався новий етап у процесі структуризації національно-політичних сил українців Галичини. Політика «нової ери», яку активно підтримували народовці, зокрема Ю. Романчук, привела до остаточного розмежування з русофілами. Подальші факти співпраці мали місце тільки під час сеймових виборів чи роботи сейму, що було спробою протистояти чимраз зростаючій колонізації.

Через внутрішнє протистояння русофіли і народовці не звертали уваги на представників нової політичної генерації – радикалів, які у своїх політичних програмах відмовлялися від компромісних та половинчастих рішень. Радикальна течія в Галичині почала формуватися ще в середині 1870-х рр. під впливом ідей М. Драгоманова. Поширення ідей наддніпрянського мислителя відбувалося через русофільську газету «Друг», куди він протягом 1875–1876 рр. надіслав три листи, що були опубліковані [7, с. 123]. В одному із листів він писав: «На мою думку, краще не сперечатися, а зайнятися спільною роботою в безспорному напрямі: просвітою народу, його мовою, зближенням вищих верств з народом, між іншим, і при помочі літератури про народ і народною мовою» [2, с. 399]. Вплив ідей М. Драгоманова на галичан важко переоцінити. Їх безпосереднім наслідком був розкол у середовищі української інтелігенції, молодше покоління якої радикалізувалось і відмежувалося не лише від русофілів, до чого закликав М. Драгоманов, а й від народовців, яким бракувало рішучості у досягненні власних політичних планів. Вплив ідей М. Драгоманова влучно охарактеризував І. Франко, який і сам під цим впливом зацікавився політичною діяльністю і став одним із творців радикальної течії. І. Франко писав: «Статті й листи Драгоманова – то були мов удари батога» [8, с. 350].

Показово, що австрійська влада оперативно відреагувала на галицьких радикалів, наслідком чого стали численні арешти студентської молоді. За згадку в листуванні М. Драгоманова і М. Котурницького про І. Франка останнього було арештовано й інкриміновано участь у таємних організаціях та «розповсюдження соціалістичних ідей» [7, с. 124].

Слід відзначити і той факт, що радикальна течія Галичини дуже швидко еволюціонувала. Після створення 1890 р. Русько-Української Радикальної Партії І. Франко та М. Павлик, які були її організаторами, вже не вважалися представниками радикального руху. Із переписки М. Павлика та М. Драгоманова відомо, що вони навіть намагалися применшити революційний запал

молодшого покоління радикалів. Це було наслідком того, що до створення цієї партії спричинилися і народовці, які зазнали внутрішнього розколу та еволюції. Засновники народовської течії вибрали для своєї діяльності помірковані підходи, натомість молодше покоління радикалізувалося під впливом ідей М. Драгоманова і формувало нову радикальну течію.

З іншого боку, вплив радикалів на широкі верстви суспільства був незначним. Свідченням цього може стати відсутність послів у Галицькому сеймі, хоча, з іншого боку, самі радикали були противниками методів мирної законотворчості, що могла вплинути на політичну ситуацію в краї зокрема та імперії загалом. На нашу думку, основним здобутком галицьких радикалів було формування власних політичних сил та створення концепції соборності українських земель. Окрім того, позиція радикалів вказала народовцям на необхідність остаточного розриву з русофілами, які на початку ХХ ст. почали відкрито агітувати за колаборацію з Російською імперією.

Висновки. Таким чином, русофіли, народовці та радикали були представниками трьох різних поколінь українських політиків. Це впливало на їхній світогляд, рівень праворозуміння і навіть методи політичної діяльності. Можна простежити певну тенденцію, що в період із 1860-х до 1890-х рр. у русофілів було більше спільного з народовцями, а після 1890 р. народовці відстоювали ідеали, які сповідувалися радикалами. Фактором, що демонструє глибину світоглядних відмінностей русофілів і народовців, є розуміння понять «русини» та «народ». Русофіли і на початку ХХ ст. продовжували називати галичан «русинами» і навіть «руськими», цим проводячи асоціацією з Російською імперією, тоді як народовці ще з 1880-х рр. починають активно використовувати поняття «українці», активно проводять святкування шевченківських днів та організують заходи, які утверджують серед широких верств населення самоназви «українці», «галицькі українці». Для радикалів ці поняття не мали принципового значення, хоча вони дотримувалися підходу, властивого народовцям.

У цій ситуації створений 1861 р. Галицький сейм сприяв налагодженню співпраці між представниками українських суспільно-політичних течій, що мало місце напередодні та під час сеймових виборів. З іншого боку, сеймова діяльність вказала на критичні розбіжності між згаданими політичними силами, сприяла політизації національного руху.

Список використаних джерел:

1. Аркуша О., Мудрий М. Русофілство в Галичині в середині ХІХ на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Вип. 34 / Відп. ред. М. Крикун. Львів, 1999. С. 231–268.
2. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу. *Вибране*. К., 1991. С. 461–558.
3. Ллин Л. Українці в Галицькому Крайовому сеймі в 1870–х рр. *Історичні і політологічні дослідження*. Донецьк, 2007. № 3/4 (33/34). С. 121–125.
4. Кудлач-Мельник В.І. Політичне товариство «Руська Рада» (1870–1914 рр.) : автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.0; Івано-Франківськ : Б.в., 2008. 20 с.
5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців: 1848–1918: В 2 ч. Львів, 1926–1927. Ч.1. 736 с.
6. Райківський І. Питання єдності русько-українського простору в громадській думці Галичини під час революції 1848–1849 рр. *Галичина*. 2013. Ч. 22–23. С. 159–168.
7. Салтовський О.І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. 396 с.
8. Франко І. Україна Молода. *Вибір із творів*. Нью-Йорк 1956. С. 338–389.
9. Янишин Б.І. Народовці на рубежі 70–80-х рр. ХІХ ст.: творення нової моделі політичної культури. *Український історичний журнал*. 2001. № 6. С. 86–100.